

УДК 37.013.42:364.62

Ганна РІДКОДУБСЬКА,
кандидат педагогічних наук, доцент,
Хмельницький національний університет, м. Хмельницький

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПРАЦІВНИКІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ

Стаття присвячена теоретичному аналізу підготовки до професійної мобільності майбутніх працівників соціальної сфери та виокремленню особливостей цього багатофакторного процесу. Проаналізовано сутність та особливості професійної підготовки працівників соціальної сфери, основні напрями формування готовності до професійної мобільності. Проаналізовано основні етапи формування готовності до професійної мобільності працівників соціальної сфери та визначено основні компоненти і критерії підготовки до професійної мобільності майбутніх соціальних працівників. Розкрито суть особистісного, когнітивного, процесуально-поведінкового й аналітично-результативного компонентів готовності до професійної мобільності. Визначено такі критерії готовності до професійної мобільності, як суб'єктно-орієнтований, когнітивний, діяльнісний, рефлексивно-оцінювальний. Охарактеризовано поняття "готовність до професійної мобільності майбутнього працівника соціальної сфери". Розроблено та описано рівні вияву готовності до професійної мобільності майбутніх працівників соціальної сфери: базовий, достатній, оптимальний та еталонний. У роботі зроблено висновок, що розкриття особливостей підготовки до професійної мобільності майбутніх соціальних праців-

ників дозволить підвищити якість їх професійної підготовки у сучасних умовах державотворення.

Ключові слова: професійна мобільність; особливості підготовки до професійної мобільності; компоненти готовності; критерії, показники готовності; професійна підготовка майбутніх працівників соціальної сфери; майбутній працівник соціальної сфери.

Постановка проблеми у загальному вигляді. В умовах динамічних процесів та поступового оновлення суспільства виникла необхідність створення нової системи захисту населення, пошуків нових підходів до становлення соціальної роботи. У сучасних умовах принциповою особливістю соціальної роботи як професії є її універсальний характер, оскільки її змістовий та інструментальний аспекти акумулюють у собі елементи суміжних професійних галузей (педагогіки, соціології, психології тощо). Водночас вона виступає важливим елементом реалізації соціальної політики держави, забезпечуючи її життєвість і ефективність. Ці положення й обумовили появу та функціонування професії - “соціальний працівник”.

Соціальна робота як особливий вид професійної діяльності вперше в Україні узаконена нормативними документами у XX–XXI ст., серед яких уваги заслуговують закони України “Про соціальні послуги”, “Про соціальну роботу”, “Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні”, “Про соціальну роботу з дітьми та молоддю”. Після того, як у практику і в навчальні заклади була введена спеціальність “Соціальна робота” (наказ Держосвіти СРСР від 7 серпня 1991 року № 376), посилився інтерес науковців, соціологів, філософів, педагогів і психологів, практикуючих правознавців і медиків до проблем соціальної роботи, соціального захисту, соціальних послуг і підтримки соціальних груп і громад, які цього потребують. Усе це зумовило необхідність розширення і створення нових державних і недержавних соціальних інститутів, активізації діяльності соціальних служб і різнопрофільних соціальних закладів. Водночас даний процес посилив увагу до питань професійної підготовки кваліфікованих спеціалістів – працівників соціальної сфери, які мали забезпечити успішну діяль-

ність соціальних інститутів та надавати допомогу різним категоріям населення на професійному рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. На сьогодні у монографіях, дисертаційних дослідженнях та інших наукових працях з проблем соціальної роботи висвітлені теоретико-методологічні аспекти соціальної роботи як наукової теорії, навчальної дисципліни і професійної діяльності у наукових розвідках І. Зверевої, А. Капської, І. Козубовської, Л. Романовської; окремі наукові засади соціальної роботи розкриваються у працях Б. Вульфова, І. Миговича, Б. Шапіро; вітчизняний та зарубіжний практичний досвід соціальної роботи висвітлений у працях Р. Вайноли, Г. Лактіонової. Недостатньо вирішеною залишається проблема підвищення ефективності роботи з формування готовності до професійно мобільності фахівців соціальної сфери.

Метою статті є визначення особливостей підготовки до професійної мобільності майбутніх соціальних працівників.

Відкриття у 1991 році спеціальності “Соціальна робота” сприяло тому, що в Україні почалося активне вивчення зарубіжних теорій соціальної роботи, вітчизняної практичної діяльності та умов підготовки професіоналів даного напрямку. У цьому плані значний внесок зробили вітчизняні вчені різних напрямів освіти: В. Андрущенко, В. Бех, М. Євтух, І. Зязюн, А. Капська, М. Лукашевич, І. Мигович, Л. Міщик, Н. Ничкало та ін.

Підготовка соціальних працівників як окремий напрям професійної освіти і професійної діяльності почала формуватися на початку 1990-х років. У квітні 1991 року постановою Держкомпраці СРСР Кваліфікаційний довідник посад керівників, спеціалістів і службовців був поповнений кваліфікаційною характеристикою “спеціаліст із соціальної роботи”, “соціальний педагог” та “соціальний працівник”. Ці посади стали еквівалентом прийнятої в світі посади “соціальний працівник”.

Сьогодні в Україні можна виділити такі рівні підготовки кадрів для соціальної сфери:

допрофесійна підготовка на курсах, у школах, ліцеях. Випускники цих закладів, отримавши середню освіту, можуть працювати у відповідних закладах і обслуговувати хворих, похилого віку, одиноких;

навчання у середніх навчальних закладах, що дає можливість очолити відділення обслуговування на дому, відділення денного перебування, невідкладної соціальної допомоги та інші відділення із обслуговування хворих, похилого віку, одиноких;

навчання у вищих закладах освіти (термін навчання 4–6 років). Особи, які мають вищу освіту, можуть навчатись на спеціальних факультетах післядипломної освіти (від 1 до 3 років). У свою чергу, вища професійна освіта має 3 ступені: підготовка бакалаврів (4 роки), магістрів (6 років). Останні після отримання диплому мають право займатися навчально-педагогічною та науково-дослідницькою роботою;

перепідготовка і підвищення кваліфікації працюючих спеціалістів (система різноманітних курсів, стажувань і т. д.);

підготовка науково-викладацьких кадрів. На сьогодні в Україні діють вчені ради із захисту дисертацій, у яких успішно захищаються докторські і кандидатські дисертації із різноманітних проблем соціальної роботи. Характерно, що поряд із викладачами успішно захищають свої наукові дослідження практики.

В Україні підготовка і перепідготовка соціальних працівників здійснюється різними шляхами: в університетах, педагогічних інститутах та університетах, у педагогічних та інших училищах, коледжах, на різноманітних курсах підвищення кваліфікації та ін. [3, с. 16].

Ми погоджуємось із А. Й. Капською, що сьогодні в нашій країні, як і в інших країнах світу питання стоїть так: навчання соціальної роботи не може тільки пасивно відображати соціальний розвиток, воно повинно вести активний пошук шляхів вирішення соціальних проблем, що з'являються. Професіоналів для соціальної сфери потрібно готувати таким чином, щоб вони були здатні змінити, усунути і коректувати негативні соціальні вияви у суспільстві. А це можливо лише у закладах освіти, які будують навчання на нових позиціях і враховують тенденції розвитку соціальної політики в країні [4].

Зміст підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до професійної мобільності нами розробляється як комплексна програма, підґрунтям якої є системний підхід, програмно-цільовий метод планування й управління процесом навчання.

Гершунський Б. С. зміст навчання розуміє як логічно обґрунтовану, логічно впорядковану й зафіксовану в навчальній документації наукову інформацію про матеріал, який необхідно вивчити, що й визначає зміст навчальної діяльності викладача і діяльності учіння студентів [1, с. 23]. Отже, ми можемо вважати, що у загальнодидактичному розумінні поняття “зміст навчання” є характеристикою структурованої системи навчальної інформації.

Загальнодидактичні й спеціальні вимоги до змісту фахової підготовки соціальних працівників подано в працях С. Харченко. Автор визначає такі вимоги, як-от: відповідність змісту підготовки цілям навчання студентів; науковість; встановлення й врахування міжпредметних зв'язків; відповідність змісту реальним навчальним можливостям студентів; зв'язок теорії з практикою; єдність основних змістових блоків вузівської освіти; гуманізація; відкритість і принципова незавершеність; формування алгоритмів соціально-педагогічної діяльності тощо [6]. Ми погоджуємося з позицією науковця, що зміст навчальної інформації, який пропонується для засвоєння студентам, обумовлює структуру та зміст професійної підготовки майбутніх працівників соціальної сфери у вищому навчальному закладі.

За визначенням Н. Дружиніна професійна підготовка має на меті прискорене придбання умінь та навичок, необхідних для виконання певної роботи, групи робіт; професійна підготовка не супроводжується підвищенням освітнього рівня студента [2].

У наукових працях А. Капська, аналізуючи деякі аспекти професійної підготовки соціальних працівників, виділяє здобутки, які вже напрацьовані у вищих навчальних закладах, серед яких здійснено розробку затвердження державного галузевого стандарту спеціальності “соціальна робота” (рівня вищої освіти “бакалавр” та “магістр”)[4, с. 16].

У змісті підготовки фахівців соціальної сфери В. А. Поліщук виокремлює такі компоненти: глибокий аналіз сучасного соціального розвитку й формування вміння об'єктивно оцінювати соціальну політику, пропонувати альтернативні варіанти; чітке уявлення й класифікація сучасних моделей, форм і методів практики соціальної робо-

ти; реалізація процесу підготовки соціальних працівників; розробка теорій, концепцій, моделей і технологій, спрямованих на ефективне функціонування соціального працівника; розробка й реалізація програм, що сприяють формуванню професійної компетентності [5, с. 7].

У своїх дослідженнях ми виходимо з того, що професійна мобільність майбутнього працівника соціальної сфери є складним динамічним утворенням, яке показує взаємодією суб'єктивної (якості соціального працівника, його діяльності і процесів самовдосконалення) і об'єктивної (освітньо-виховне середовище) реальності і конкретизоване в особистісному, когнітивному, процесуально-поведінковому та аналітично-результативному компонентах.

Ми враховуємо, що кожен із окреслених компонентів є відображенням процесу підготовки фахівця, його професійного становлення як мобільного фахівця, самоактуалізації, самореалізації, самоактивізації, самовдосконалення в певному професійному середовищі. Вони розкриваються через систему емпіричних показників, які відображають ступінь сформованості готовності майбутнього працівника соціальної сфери до професійної мобільності.

З урахуванням вищезазначеного формування готовності до професійної мобільності майбутніх працівників соціальної сфери полягає у такому:

виділенні готовності до професійної мобільності як напряму освітнього процесу, орієнтованого на підготовку професійно підготовленого, мобільного спеціаліста, готового до самостійної професійної діяльності в умовах динамічного соціального, економічного й професійного середовища;

визначенні в змісті професійної підготовки інтегрованого ядра, що забезпечує формування готовності до професійної мобільності; визначення інтегративної цілісності освітніх засобів (змісту, форм, методів), необхідних для досягнення високого рівня сформованості професійної мобільності;

наявності необхідної сукупності суб'єктів процесу формування готовності до професійної мобільності; ресурсне забезпечення процесу формування професійної мобільності (нормативно-правове,

науково-методичне, кадрове, організаційне, інформаційне, матеріально-фінансове й мотиваційне).

Отже, професійно мобільний працівник соціальної сфери розглядається у дослідженні як інший тип фахівця зі сформованим мотиваційно-ціннісним ставленням до професії, прагненням до постійного особистісно-професійного зростання, здатний не тільки оптимально адаптуватися до нових соціально-економічних умов, але й, виявляючи власну активність і гнучкість, здійснювати пошуково-дослідницьку діяльність у побудові нових варіантів професійної самореалізації, залишаючись у професійному просторі соціальної сфери. Ми окреслили ті ознаки мобільного фахівця, сукупність яких відображає змістову характеристику його професійної сутності і найповніше виявляється в якостях особистісного, діяльнісного рівня, а також тих, що пов'язані з професійною специфікою працівника соціальної сфери.

Отже, основними особливостями забезпечення ефективності змістового наповнення професійної підготовки студента, вважаємо, є:

забезпечення єдності освітніх та професійних змістових блоків;

створення позитивного емоційно-сприятливого освітнього середовища;

застосування різноманітних форм і методів активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів;

координація змісту професійної підготовки відповідно до індивідуально-типологічних особливостей студента, рівня його особистісного розвитку;

залучення студентів до самостійної науково-пошукової діяльності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Ми усвідомлюємо, що для того, аби підготувати до професійної мобільності, недостатньо лише розкрити особливості підготовки до професійної мобільності. Реалізація цього завдання відбувається в організаційних формах освітнього процесу, засобами доцільного та влучного застосування методів підготовки до професійної мобільності студентів. Саме в цьому і вбачаємо перспективи наших подальших досліджень.

Список використаної літератури

1. Гершунский Б. С. Педагогическая прогностика: методология, практика. Київ : Вища шк., 1986. 197 с.
2. Дьяченко М. И., Кандыбович Л. А. Психология высшей школы. Минск : БГУ, 1981. 383 с.
3. Капська А. Й. Деякі аспекти професійної підготовки соціальних педагогів і соціальних працівників. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка. Серія : Педагогічні науки.* 2010. № 15. С. 12–16.
4. Капська А. Й. Соціальна робота : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 328 с.
5. Поліщук В. А. Професійна підготовка фахівців соціальної сфери: зарубіжний досвід : посібник. Тернопіль : Навчальна книга “Богдан”, 2003. 184 с.
6. Харченко С. Я. Дидактические основы подготовки студентов к социально-педагогической деятельности. Луганск : Альма-матер, 1999. 138 с.

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор Романовська Л. І.

Ридкодубская А. Особенности профессиональной подготовки будущих работников социальной сферы к профессиональной мобильности

Статья посвящена теоретическому анализу подготовки к профессиональной мобильности будущих работников социальной сферы и выделению особенностей этого многофакторного процесса. Проанализированы сущность и особенности профессиональной подготовки работников социальной сферы, основные направления формирования готовности к профессиональной мобильности.

Проанализированы основные этапы формирования готовности к профессиональной мобильности работников социальной сферы и определены основные компоненты и критерии подготовки к профессиональной мобильности будущих социальных работников. Раскрыта суть личностного, когнитивного, процессуально-поведенческого и аналитически-результативного компонентов готовности к профессиональной мобильности. Определены такие критерии готовности к профессиональной мобильности, как субъектно-ориентированный,

когнитивный, деятельностный, рефлексивно-оценочный. Охарактеризовано понятие “готовность к профессиональной мобильности будущего работника социальной сферы”.

Разработаны и описаны уровни проявления готовности к профессиональной мобильности будущих работников социальной сферы: базовый, достаточный, оптимальный и эталонный. В работе сделан вывод, что раскрытие особенностей подготовки к профессиональной мобильности будущих социальных работников позволит повысить качество их профессиональной подготовки в современных условиях государства.

Ключевые слова: *профессиональная мобильность; особенности подготовки к профессиональной мобильности; компоненты готовности; критерии, показатели готовности; профессиональная подготовка будущих работников социальной сферы; будущий работник социальной сферы.*

Ridkodubska G. Features of Professional Training in Future Social Workers to Professional Mobility

The article is devoted to theoretical analysis the preparation for professional mobility in future employees of the social sphere and the distinction of the features in this multifactorial process. The essence and features of vocational training in social workers, main directions of readiness' formation for professional mobility are analyzed. The main stages of formation in preparedness for professional mobility in social workers are analyzed and the main components and criteria of preparation for the professional mobility of future social workers are determined. The essence of personal, cognitive, procedural-behavioral and analytical-productive components of readiness for professional mobility is revealed. The following criteria of readiness for professional mobility, as subject-oriented, cognitive, activity, reflexive-evaluation, are defined. The notion “readiness for professional mobility of the future employee of the social sphere” is described. Levels of readiness for future worker mobility in the social sphere are developed and described: basic, adequate, optimal and standard. The paper concludes that the disclosure of the peculiarities of preparation for the professional mobility of

future social workers will improve the quality of their professional training in modern conditions.

Keywords: *professional mobility; peculiarities of preparation for professional mobility; components of readiness; criteria, indicators of readiness; professional training of future social workers; future employee of social sphere.*